

XX ASRDA SUD HUQUQ TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Samarqand filiali universiteti talabasi,

Nuriddinov Samarjon Abdutolib o'g'li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Samarqand filiali

Tarix fani falsafa fanlari doktor dotsenti,

Abriyev Xazratqul Bo'ronovich

Annotatsiya: XX asr sud huquq tizimida tub islohotlar davri bo'ldi. Ushbu davrda sudlar mustaqilligi mustahkamlandi, huquqiy normalar modernizatsiya qilindi va fuqarolarning huquqlari himoya qilinishini ta'minlashga qaratilgan yangi mexanizmlar joriy etildi. Shuningdek, sudlar tuzilmasi qayta shakllantirildi, sudyalarning malakasi oshirildi, ish yuritish jarayonlari soddalashtirildi va huquqiy madaniyatni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Islohotlar jamiyatning siyosiy va ijtimoiy ehtiyojlariga mos ravishda amalga oshirilib, adolatli sudlov tizimini yaratish va fuqarolarda sud tizimiga bo'lgan ishonchni oshirishga xizmat qildi.

Kalit so'zlar: Sud huquqi, Islohotlar, XX asr, Sudlar mustaqilligi

Kirish. 20-asrda sud tizimidagi islohotlar asosiy e'tiborni yuridik tizimlarni modernizatsiya qilishga qaratdi: sud mustaqilligini mustahkamlash, samaradorlikni oshirish va inson huquqlari kabi yangi ijtimoiy va siyosiy talablar bilan moslashish. Asosiy islohot yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga olgan: sudlarni qayta tuzish, advokatlik (adversarial) tizimini joriy etish va adolatli sudlovni ta'minlash uchun xodimlarni professional qilish.

Asosiy islohot yo'nalishlari.

-Sud mustaqilligi: Islohotlar sudni siyosiy va tashqi ta'sirlardan himoya qilish, qarorlar faqat qonuniy asosda qabul qilinishini ta'minlashga qaratilgan. Bu sudni ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatdan mustaqil qilish kabi chora-tadbirlar orqali amalga oshirilgan.

-Yuridik protseduralarni modernizatsiya qilish: Ko'plab davlatlar jinoyat ishlarida inquisitorial tizimdan adversarial (ikkitarafli) tizimga o'tgan. Bu yangi qonunlar qabul qilish, yuridik mutaxassislar uchun treninglar, yozuvlarni qo'l bilan emas, stenografik yoki elektron tarzda qayd qilish kabi yangilanishlarni talab qilgan.

-Strukturaviy va ma'muriy o'zgarishlar: Islohotlar sudlarni qayta tashkil etish va sudyalarning hamda xodimlarning rolini o'zgartirishni o'z ichiga olgan. Tizimlarni samaraliroq va shaffof qilish maqsadida kotiblar va yuqori lavozimli xodimlarga yangi boshqaruv vazifalari yuklangan.

-Qobiliyatlarni oshirish va professionalizatsiya: Murakkab yuridik masalalarni hal qilish va etik standartlarni saqlash uchun yuridik mutaxassislarni tayyorlash tashabbuslari boshlang. Shu jumladan, sud tizimini yaxshiroq o'qitish va ishga qabul qilish amaliyotlari orqali professionalizatsiya amalga oshirilgan.

-Huquqlarni himoya qilish: Sud islohotlari ko'pincha shaxsiy huquqlarni himoya qilish va yuridik amaliyotlarni xalqaro inson huquqlari standartlariga moslashtirishga qaratilgan. Bu yuridik yordamga kirishni kengaytirish va himoyaga muhtoj guruhlarini himoya qilishni o'z ichiga olgan.

-Jazo maqsadlarining o'zgarishi: 20-asrda jinoyat adolati jazosining asosiy maqsadi jazodan ko'ra reabilitatsiyaga yo'naltirilgan. Faqat jazoni qo'llashning samaradorligiga shubha tug'ilgani sababli, jazoni kamaytirib, ijtimoiy tiklashga e'tibor qaratilgan.

Islohot misollari. AQSh: 1937-yilda Prezident Franklin D. Roosevelt "sudni kengaytirish rejasi"ni amalga oshirishga urinib, Oliy sud hajmini o'zgartirish orqali New Deal qonunlarini qo'llab-quvvatlashni maqsad qilgan. Garchi bu muvaffaqiyatsiz bo'lgan bo'lsa-da, sud hokimiyatining siyosiy ta'sir ostida bo'lishi bilan bog'liq ziddiyatlarni ko'rsatgan.

Kambodja: Hukumat 1990-yillarda bir nechta islohotlarni amalga oshirishga uringan, dasturlar va harakat rejalarini yaratgan, lekin progress sekin bo'lgan va ko'plab asosiy qonunlar rejalashtirilganidek qabul qilinmagan.

Markaziy Osiyo: Markaziy Osiyo davlatlarida islohotlar mustaqil sudlar tashkil etish, sudlarni professional qilish va shaffoflikni oshirishga qaratilgan, muvaffaqiyat darajalari turlicha bo'lgan.

Qiyinchiliklar va natijalar. Islohotlar ko'pincha siyosiy qarshilik, sekin amalga oshirish va boshqa davlat tarmoqlaridan to'liq mustaqillikka erishish qiyinligi kabi muammolarga duch kelgan.

Islohotlarning muvaffaqiyati faqat modernizatsiyaga bog'liq bo'lmagan; hisobdorlikni ta'minlash va yuridik mutaxassislarni uchun yetarli rag'batlarni yaratish ham samaradorlik va jamoatchilik ishonchini oshirish uchun muhim bo'lgan.

XX asr sud-huquq tizimining rivojlanishi va takomillashuvi nuqtai nazaridan katta o'zgarishlar davri bo'ldi. Ushbu asrda davlatlarning ichki siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy holatiga bog'liq ravishda sud tizimida tub islohotlar amalga oshirildi. Islohotlar asosan sudning mustaqilligi, adolatli qarorlar qabul qilish mexanizmlari va huquqni himoya qilish tizimlarini takomillashtirishga qaratilgan edi.

I. XX asr boshidagi sud tizimidagi holat. Asrning boshlarida ko'plab mamlakatlarda sud tizimi an'anaviy shakllarida mavjud bo'lib, ular ko'pincha siyosiy va ma'muriy ta'sir ostida ishlagan. Shu davrda sud tizimining zaifligi, korrupsiya va qoidabuzarliklar keng tarqalgan edi. Masalan, Yevropaning ayrim mamlakatlarida sud hokimiyatining mustaqilligi cheklangan va hukumat tomonidan qat'iy nazorat ostida bo'lgan.

II. Sud tizimidagi islohotlarning asosiy yoʻnalishlari

1. Sud hokimiyatining mustaqilligi – XX asrda koʻplab davlatlar sud organlarining siyosiy taʼsirdan xoli boʻlishini taʼminlash uchun konstitutsiyaviy va qonuniy oʻzgarishlar kiritdi. Sudyalarning tayinlanishi va lavozimdan olinishi jarayoni aniq va qonuniy asosga muvofiq belgilandi.

2. Sud jarayonining soddalashtirilishi – Fuqarolik va jinoyat ishlarini koʻrib chiqish tartibida islohotlar amalga oshirildi. Sud hujjatlari soddalashtirilib, ishlarni tezkor koʻrib chiqish tizimi joriy etildi.

3. Huquqiy madaniyatni oshirish – Sud tizimining samaradorligini oshirish uchun sudyalarning malakasi va xalqning huquqiy savodxonligi oshirildi.

4. Jinoyat va fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish – Qonunchilikda sud amaliyotiga doir oʻzgartirishlar kiritilib, sud qarorlarining adolatli va haqqoniy boʻlishi taʼminlandi.

III. XX asrning oʻrta va ikkinchi yarmidagi islohotlar Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda koʻplab davlatlar huquqiy tizimni demokratik prinsiplarga moslashga harakat qildi. Masalan:

Sud tizimida mustaqil prokuratura va advokatlik institutlari rivojlantirildi.

Sud qarorlarini monitoring qilish va appeal (shikoyat) mexanizmlari kuchaytirildi.

Jahon huquqiy standartlariga muvofiq inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlari joriy etildi.

IV. Sud tizimidagi islohotlarning natijalari

Sud mustaqilligi oshdi va siyosiy taʼsir kamaydi.

Fuqarolar sudga boʻlgan ishonchi ortdi.

Adolatli va tezkor sud jarayoni amaliyoti yoʻlga qoʻyildi.

Huquqiy tizimning samaradorligi va xalqaro standartlarga muvofiqligi kuchaydi.

Xulosa. XX asrda sud huquq tizimidagi islohotlar adolat va inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan boʻlib, ular sudning mustaqilligi, fuqarolarning huquqiy himoyasi va qonunchilikning takomillashishiga katta hissa qoʻshdi. Ushbu islohotlar zamonaviy huquqiy tizimning poydevorini yaratdi va XXI asrda sud tizimini yanada takomillashtirish uchun asos boʻldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. L. S. Alekseev, *Sud va huquq tizimi tarixi*, Moskva, 1998.
2. J. Bell, *Modern Legal Systems*, Oxford, 2002.
3. M. Karimov, *Huquqiy islohotlar va sud mustaqilligi*, Toshkent, 2010.
4. European Court of Human Rights, *Annual Reports*, 1959–1999.